

Fábri Zoltán falun

Városi ember létére több falusi témájú filmet készített. Honnan ered ez az érdeklődés?

Nagyon sokat éltem falun. Gyermek- és ifjúkoromban minden szünidőt falun töltöttem. A téli, tavaszi, nyári vakációk alatt 17-18 éves koromig mindig parasztközött voltam. A parasztközött lelkivilágát, gondolkozási módját rendkívül jól ismertem és nagyon szerettem. Talán a legjelentősebb olvasmányélményem Illyés Gyula *Puszták népe* című műve volt. El sem tudom mon-

dani, milyen hatással volt rám. De hasonlóképpen Féja Géza *Viharsarokja*, aztán Szabó Zoltán, Kovács Imre írásai.

Amikor a Képzőművészeti Főiskolára jártam, gyakran látogattam el a Hársfa utcai kollégiumba, mert ott tartott akkoriban szemináriumokat Szabó Zoltán meg Kovács Imre. De rendszeresen jártam Szabó Dezső, *Az elsodort falu* írójának a szemináriumaira is.

Nagyon szuggesztív egyéniség lehetett.

Szenzációs volt. Egyénieskedő ugyan, pokolian önmutogató, de olyan gondolatgazdagság áradt belőle, hogy az elmondhatatlan.

Mikor kezdődött Sarkadival az együttműködése? Több filmje is az ő novellái alapján készült.

Sarkadival egy különös szituáció miatt kerültem össze. Se én őt, se ő engem nem keresett. Ellenben a Kövesi Endre nevű fiatal publicistának volt egy riportja, amely a *Szabad Népb*ben jelent meg. Az volt a címe, hogy *A Szlota-ügy*. Úgy emlékszem, '54-ben jelent meg. Egy vidéki kiskirályról szólt. Egy olyan vállalatvezetőről, funkcionáriusról, aki végtelenül rokonszenves egyéniséggel egy vidéki kisvárosban átvett egy óriási építési vállalatot. Ahogy az új helyén megmelegedett, egyre inkább kiskirályi allűröket vett fel. Egyeseknek osztogatta, másoktól megvonta a kegyeit, blöffölt, visszaélt a hatalmával. Hamis jelentéseket állított össze, szórta a pénzt, és a végén belebukott a bonyolult dolgaiba úgy, hogy bíró-sági ügy lett belőle. És elítélték.

Ebből akartunk forgatókönyvet csinálni. Meg is írtuk, az volt a címe, hogy *Dávid és Góliát*. Hárman írtuk, Kövesi Endre, Nádasy László és én. Amikor kész lettünk vele, felolvastuk magunknak, hogy szembesüljünk a munkánkkal. Utána

olyan indiántáncot jártunk a leányfalui üdülő társalgójában, mint annak a rendje. Boldogok voltunk... Azt éreztük, valami remek dolgot hoztunk össze. Beadtuk a filmgyárba, ott általában nagy tetszést aratott. Akkor még működött a központi művészeti tanács, ami körülbelül tíz tagból állt külsők bevonásával, emlékszem, hogy benne volt például Nádasy Kálmán meg Várkonyi Zoli... Ebben a művészeti tanácsban részt vett Non György is. A tanács tagjai kifejtették a véleményüket. A könyv erényei mellett említést tettek a hiányosságokról is, de – emlékezetem szerint – nem ez volt a jellemző. A végén azonban komor hangon megszólalt Non György. „Ezt a forgatókönyvet ebben a stúdióban nem fogják leforgatni” – közölte. „Miért?” – kérdezte az akkori igazgató, Bányász Imre. A felelet: „Azért, mert ha ezt leforgatják, pláne, hogyha Fábri Zoltán forgatja le, akkor annak az lesz az eredménye, hogy a nép között elviselhetetlen ellenszenvet fog kiváltani a rendszer ellen...” És amikor hirtelen felburjánzottak a tiltakozás hangjai, kategorikusan, emelt hangon kijelentette: „Nem engedem leforgatni! Kérem, vegyék tudomásul, én itt a minisztert képviselem, tehát jogom van kimondani: Nem engedem! Letiltom! Ebben úgy vannak feltüntetve a dolgok, mintha a párt volna az oka annak, hogy az emberek karaktere elromlik. Ehhez nem járulhatunk hozzá!”

AZ ÁTÜTŐ SIKER

Erre Nádasy Lacival elhatároztuk, hogy füttyülünk rá, nem csinálunk mai témát, úgy látszik, nem megy a mai téma, abba belekötnek, akkor csinálunk egy Mikszáthot. Belevágtunk a *Kísértet Lublón* című Mikszáth-regény filmes adaptációjának elkészítésébe. Talán már tíz napja dolgoztunk a könyvön, amikor egyszer csak megjelent Leányfalun a filmgyárból Bányász Imre és Kovács András, aki akkor a filmgyár dramaturgiai vezetője volt. Azt mondták, hoztak nekem egy novellát. Sarkadi Imre Máriaassy Félixnek írta, de neki nem kellett, visszalépett tőle. Hozzátették, hogy a filmgyár vezetői nagyon örülnének, ha elvállalnám. Ez volt Sarkadi *Leányvásár* című novellája.

Azt válaszoltam, hogy mi már tíz vagy még több napja dolgozunk a Mikszáth-témán, és nem választ el sok idő bennünket attól, hogy elkészüljön a forgatókönyv. Ha akarjátok, olvassa fel valaki a *Leányvásárt*, addig nem lehet véleményem, amíg meg nem ismerem. Nádasy Laci vállalkozott arra, hogy felolvassa, mert ő akkor már nagyon szerette Sarkadit, de az írásai alapján én is rokonszenveztem vele. És ahogy Nádasy olvasta a *Leányvásárt*, azonnal a hatása alá kerültünk.

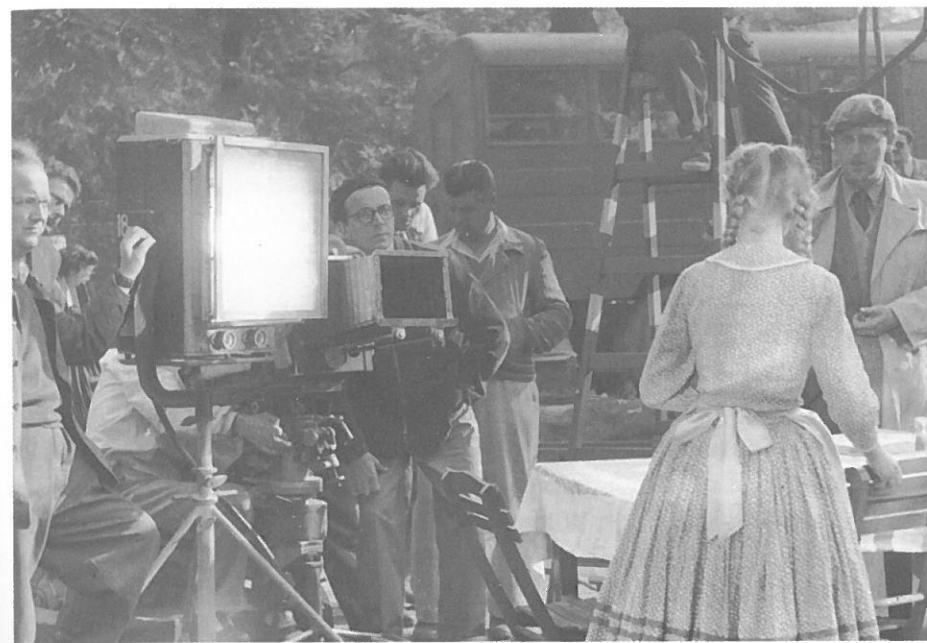
Sarkadi novellájának nagyon sok részletét úgyszólván egy az egyben átvettem és beleszóltam a filmbe, amelyben ugyanakkor van egy sereg olyan dolog

is, aminek semmi köze a novellához, és Sarkadi sokáig, tulajdonképpen amíg meg nem látta a filmet, elég fitymálva beszélt róluk. Azt mondta, hülyeség, minek kell egy lakodalomról annyi anyagot fölvenni, mint ami a forgatókönyvben le van írva. Olyan unalmas lesz, hogy nem lehet majd végignézni. Meg hogy a körhinta... Egyáltalán, miért lesz a filmnek *Körhinta* a címe? Szóval Imre ilyen szempontból elég fölényes volt, naturálisan volt realista, pedig fiatalabb volt nálam, de mindaddig, amíg a filmet nem látta, bizalmatlan volt. A lelkesedés első jelét talán akkor vettem észre rajta, amikor megmutattam neki Törőcsik próbafelvételét. Akkor annyit mondott, hogy „Atyaisten!” Ő tudniillik meg volt győződve arról, hogy nem lehet találni olyan lányt, aki ezt a szerepet el tudná játszani. Pataki Marit olyan jelenségnek képzelte el, amilyen a magyar színésznők között nincsen, tehát azt hitte, hogy nekem nem lesz szereplőm. És akkor... ezt egyébként meg is írta...

Simán ment a *Körhinta* forgatókönyvének az elfogadása?

1955-re, abban a rosszlelkű kötélhúzásban megint Rákosi kerekedett felül. S akkor iszonyú barátkozásba kezdett a művészekkel. Meghívta magához külön az írókat, képzőművészeket, zenészeket, színházi vezetőket és vezető színészeket, így a film prominens képviselőit is. Emlékszem, Darvas mint kulturális miniszter és Bányász Imre mint a Filmgyár igazgatója exponálták a témát, beszéltek az eredményekről és a tervekről, s a küszöbön álló munkák közül mint legjelentősebbet mindketten kiemelték a *Körhintát*. A két expozé után felállt Horváth Márton, és rögtön a témára tért. Elmondta, hogy számára egyszerűen felfoghatatlan, hogy az elvtársak miért beszélnek erről a *Körhintáról* ilyen szuperlatívuszokban. Hozzá eljutott a forgatókönyv, s kénytelen őszintén kimondani, hogy ez banalitás, nem igaz, hogy köze volna a szocialista mezőgazdaság problematikájához, mert ez egy – úgy is mondhatná – polgári szinten megfogalmazott Rómeó és Júlia történet utánérzése, csak paraszti milióban. Túlságosan fel van fújva a jelentősége, az elvtársak ebbe olyan dolgokat látnak bele, amelyek nincsenek is benne. S ezzel leült.

Mint ilyenkor szokás, kínos, hosszú, nyomasztó csend lett. Se Darvas, se Bányász, se Kovács, a Dramaturgia vezetője nem jelentkezett szólásra. Kénytelen voltam én... Elmondtam, hogy a film forgatási munkáját a tervek szerint három hónap múlva kellene elkezdenünk, Horváth elvtárs pedig most ebben a rideg, lekicsinylő kritikában kétségbe vonja azokat az értékeket, amelyeket mi nagyon is látunk benne. Miként lehetséges, hogy Horváth elvtársnak hivatalból kultúrával foglalkozó emberként ilyen véleménye lehet róla? Kizártnak tartom, mondtam, hogy Horváth elvtárs ne tudná, hogy a művészet végtelenül érzékeny valami. Nem várható el, hogy reklámja legyen a szocialista mezőgazdaság átala-

A *Körhinta* forgatásán Törőcsik Marival

kulásának. Nem lehet plakát, ez nem az a műfaj! Hiszen éppen az a bajunk, hogy a mögöttünk álló művek között túl sok vállalt ilyen feladatokat, bármennyire jóhiszeműen, de tévesen! Mi lesz velünk, ha a vezetők és a bíráló szemlélete ilyen marad? Hogyan lehet így bármilyen érdemes dolgot létrehozni? Hogyan lehet így egyáltalán dolgozni?

Azt hiszem, ilyesféle dolgokat mondtam. Persze, sok minden másról is folyt ott vita, de hogy miről, arra már nem emlékszem. Nem tudtam másra gondolni, csak arra, hogy átment rajtam az úthenger...

Szerencsére Rákosi, a visszaszerzett hatalom örömeiben, kegyes volt. Összefoglalójában körülbelül azt mondta, hogy Horváth elvtárs meg Fábri elvtárs vitájában ő igazságot osztani nem tud, mert nem olvasta a *Körhinta* forgatókönyvét. De azért nem árt, ha gondolkozom a dolgon, mert lehetséges, hogy van abban valami megszívlelendő, amit Horváth elvtárs mondott...

Hát, én nem szívleltem meg semmit. Három hét múlva nekiláttunk a munkának, némileg remegő gyomorral dolgoztunk, így készült el a *Körhinta*.

Horváth Márton javára írandó, hogy mikor a gyár nagyvetítőjében először vetítettük a film munkakópiáját, s nyilván Bányász Imre őt is meghívta, a vetítés után odajött hozzám, elnézést kért a hajdani kritikájáért, gratulált a filmhez, és elismerte, hogy nekem volt igazam. Ezt az incidenst leszámítva a *Körhinta* elkészítésébe már nem szólt bele senki. Későbbi filmjeim is olyanok lettek, amilyen-

nek én akartam. Kísérletek persze történtek, de politikai nyomás miatt durva tartalmi változtatásokra nem került sor.

A film szerelmespárját Soós Imre és Törőcsik Mari alakította. Soós már szerepelt előtte néhány filmben, például a *Föltámadott a tengerben* vagy a *Lúdas Matyi*ban, de Törőcsik Mari teljesen új arc volt, friss és rendkívül szelíd. Hogyan fedezte fel Törőcsik Marit, a film női főszereplőjét?

Telefonált a főiskola egyik tanára, Versényi Ida, hogy hallotta, nekem egy nagyon fiatal, tiszta arcú kis parasztlányra volna szükségem, és kérte, nézzem meg az egyik elsőéves diákját. Nonóval beszéltem, aki egyeztetett Versényivel az időpontot, mikor keressen fel engem Törőcsik. Amikor idejött, Nonó éppen elment valahová, és az utcán találkozott velem. Megkérdezte, hogy „Te vagy az a Törőcsik Mari, aki a férjemhez jött?” Azt mondta, igen. „Menj csak, otthon van, és téged vár.” Így jelent meg itt Törőcsik Mari, ebben a szobában találkoztunk. Addigra már csináltam egy csomó próbafelvételt másokkal is, de a velem készült próbafelvételek teljesen világosan meggyőztek arról, hogy ezt a szerepet senki más nem játszhatja, csak ő.

Milyen emlékeket őriz a másik főszereplőről, Soós Imréről?

Végtelenül tehetséges, kedves, rokonszenves és nagyon-nagyon ígéretes, szeretnivaló fiatal színész volt, aki azonban akkorra már rabja volt annak a szenvedélynek, ami később a halálba vitte. Tudniillik kábítószeres lett. Már a forgatásnál voltak olyan napok, amikor érezni lehetett rajta a kábítószer hatását. Debrecenben volt szerződése, és egy ottani orvos barátjától kapott narkót. Később feleségül vett egy orvosnőt, aki bizonyára osztozott vele ezen a szenvedélyen. A tragédiájának ez volt az oka, de semmiképpen nem akarnám megsérteni az emlékét. Remek volt együtt dolgozni vele, rendkívül érzékeny művész volt, és nagyon-nagyon tehetséges.

Ennek következtében, amikor nem is sokkal később, '57-ben meghallottam, hogy meghalt, s pláne, hogyan halt meg... A hír forgatás közben jutott el hozzám. Emlékszem, az Egyetem utcában, egy lépcsőházban forgattunk éppen. Azt éreztem, hogy megfordul velem a világ. Hosszú ideig nem tudtam magamhoz térni. A munkát alig tudtam folytatni, annyira lefoglalta minden gondolatomat, minden érzékszervemet az a rettenetes hír.

Azt hiszem, a *Körhintába* nem találhattam volna nála jobbat erre a szerepre. Mint ahogy szerencsére a film összes színészéről csak jót mondhatok. Olyan harmonikusan folyt az egész munka, hogy az ember csak jó szívvel és boldogan emlékezne vissza rá, ha nem árnyékolná be az emlékét egy olyan szomorú dolog, ami Imrével történt.

A film legcsodálatosabb képsorai a körhinta-jelenet, illetve a lakodalmi tánc, ahol egybefolyik a tánc szédítő ritmusa és a körhinta forgása. Szeretném, ha beavatna ennek a titkaiba. Hogyan születtek meg ezek a fantasztikus képsorok?

Először is el kell mondanom, hogy egy konzseniális zeneszerző, Ránki György volt ebben a segítségemre. Elmondtam neki, hogy a körhinta-zenét varázslatosan szép, és amellet, hogy modern, mégis dallamos és magával ragadó ritmusú zenének képzelem el. Amikor erről beszéltünk, már megvolt a forgatókönyv, amit előzőleg elküldtem neki, és el is olvasta. Arra is kértem, hogy a vásári körhinta-zenének olyan ritmusa legyen, amit majd bele tudunk kapcsolni a két fiatal lázadónak a lakodalomban járt táncába. Mert hiszen ők felláznak a saját szerelmük jogáért, és annak teljes átélésében felláznak a régi paraszti szokásokon alapuló szülői döntés ellen. Mert az ősi paraszti törvény még abban az időben is élt, amelyet Barsi Béla remekül mondott el: „Főd a földhő” házasodik, nincs más törvény, ez a törvény!” Ránki Gyuritól azt kértem tehát, hogy úgy válasszuk ki a lakodalomban egymást azonos ritmusban követő dallamokat, hogy a tánc csúcspontján a boldog szabadság mámorát idéző körhinta zenéjét össze lehessen játszani velük, s egymást fedjék. Ránki Gyuri természetesen azonnal megértette, s miután a forgatókönyv alapján már volt elképzelése, zongorán improvizálva lejátszotta. Korábban több színházi produkcióban is dolgoztunk együtt, az *Életjel* zenéjét is ő komponálta, és mindig lejátszotta nekem az elképzelését. Hozzászóltam, megbeszéltük, szóval szép, közös, baráti alkotómunka volt a miénk.

Hány operatőr vette fel a körhinta-jelenetet?

Egyetlenegy, Hegyi Barna. A körhinta-jeleneteket, ha jól emlékszem, egy vagy másfél napig vettük fel. De nagyon sok snittet csináltunk, és ezekből természetesen össze kellett vágnunk, amit akartam. A forgatókönyvben kidolgoztam a pontos koreográfiát, a hajóhintának is megvolt a teljes beállítás-ritmusa és a koreográfiája, s Barna mérhetetlenül pontosan kivitelezte azt. Végig ő ült a körhintán, én föl se tudtam rá ülni, ez volt az egyetlen eset, hogy nem lehettem mellette, alulról néztem. Ha tudniillik felültem a körhintára, egy perc múlva hánytam. Marinak, Imrének, Barnának szerencsére nem volt semmi baja. Mindig előre pontosan megbeszéltük, mire kell törekedni, s bármennyi felvétel volt, foroghatott a körhinta. Az én fizikumom egyszerűen nem bírta.

Kicsit a néző is elszedül ettől a forgástól.

Barna úgy ült ott, hogy szenzációsan tudta követni az összes esetlegességet. Odaállítottam a szélgépeket, amelyek alulról fújták a ruhákat, így Törőcsik

Mariét is. A kezében pedig ott volt a luftballon, ami később elröpül, amikor az apja eltépi a cérnaszálat. Elröpül a boldogság kis szimbóluma...

A csárdást, a körhinta reminiszcenciáját, illetve visszatérő idézetét a lakodalomban úgy vettük fel, hogy a playback már megvolt. A csárdások már fel voltak véve, Polgár Tibor karmester fülén volt a fejhallgató, azon hallgatta a csárdások ritmusát, és a partitúrában leírt körhinta-zenét gondolatban arra tette rá. Egyszer-kétszer végighallgatta, aztán a zenekarral próbálta összejátszani. A csárdásokat – már nem is emlékszem, hogy két vagy három volt – a zenekarral precízen begyakorolta. Elmondtam nekik, hogy az előbbihez képest azért kell ezt most ilyen meghajtott tempóban felvennünk, mert a film egyik jelenetében ennek egy táncritmussal kell összejönnie, azzal fog együtt hangzani.

Polgár tehát föltette a fülhallgatót, amiben a csárdás szól, és arra dirigálta a körhinta-zenét. Én a hangmérnöki fülkében hallgattam, és Pintér Gyuri, a hangmérnök már kezdte összekeverni a két zenét. Éreztem, hogy ez szédületes hatású lesz, pontosan olyan, amilyet reméltem.

Kiszóltam Ránki Gyurinak, hogy jöjjön be, legyen ő is ott, amikor keverjük, mert Polgár Tibor fantasztikus érzékkel, ritmusérzéssel tudta a kettőt egymásra helyezni. Ránki Gyuri is teljes mértékben elégedett volt.

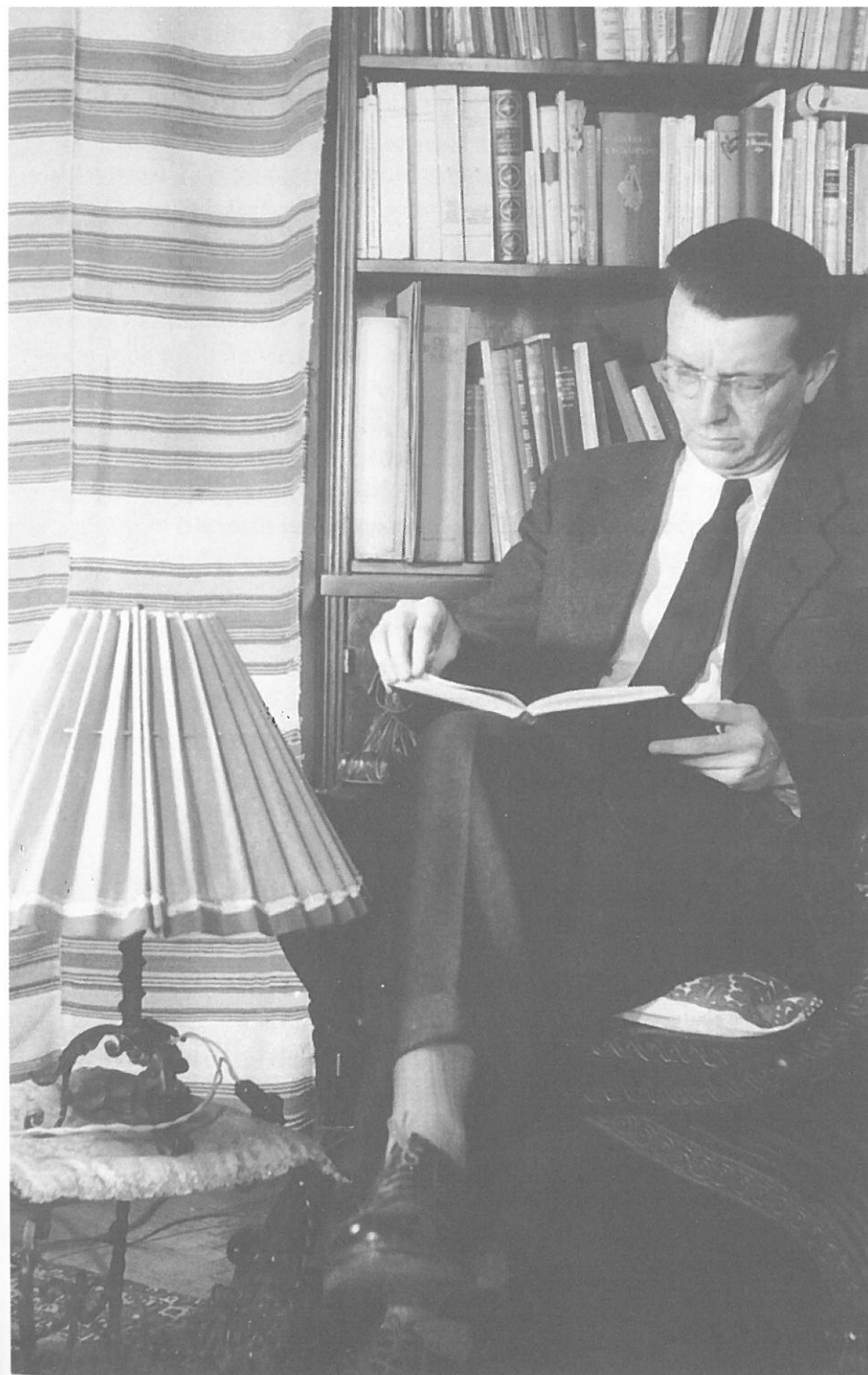
Nem vitás, hogy ez bravúrosra sikerült. Emlékszem, Várkonyi Zolival a filmgyár udvarán találkoztunk, amikor mentünk a kisvetítőbe, hogy megnézzük ezt a jelenetet. Akkor még nem volt egymásra keverve a két hangcsík, de összevágtuk a képpel. Megnéztük az eredeti körhinta zenével a vásárt, majd befűzettem a lakodalmat... Emlékszem, ahogy Zoli azt mondta: „Hű, az anyja! Ilyen filmrészletet én még magyar filmben nem láttam!”

Bravúros a Körhinta montázs-technikája, de ugyanez mondható a Hannibál tanár úr amfiteátrum-jelenetére is. Hatott-e valaki Önre ebből a szempontból?

Tulajdonképpen nem sokkal azelőtt jó párszor láttam a klasszikus orosz némafilmeket, Eisenstein, Pudovkin filmjeit, amelyek hallatlanul nagy hatást gyakoroltak rám.

A filmet – elsőprő hazai sikere után – 1956-ban meghívták a Cannes-i Filmfesztivál versenyprogramjába. Olvastam François Truffaut-nak egy cikkét, aki nagyon kikelt a zsűri ellen, hogy nem a Körhinta kapta a Fesztivál nagydíját.

Truffaut 24 éves korában olyan filmkritikus volt Franciaországban, hogy rettegtek tőle. Az említett cikket az *Arts* 1956. május 16–22-i számában írta. A filmnek vitathatatlanul nagy sikere volt Cannes-ban, azt hiszem, annak a fesztiválnak

talán a legnagyobb sikere. Mégsem kapott díjat, pedig a kritikusok – emlékeztem szerint kivétel nélkül – azt prognosztizálták. De hát... Talán a hidegháború légköre nem tette akkor lehetővé? Nem tudom... Mindenesetre érdekes, amit Bán Róbert szemtanúként egy 1981-es Cannes-i tudósításában leírt. E szerint egyik este, vetítés után az akkori magyar filmdelegáció ott ült a fesztiválpalota bárjának a teraszán, hűsítőket kortyolgatva. Egyszer csak kijön a pincér egy üveg pezsgővel, s miközben bontja és töltöget, így szól: „Uraim, ezt a főnök küldi tiszteletből a magyar delegációnak, annak emlékére, hogy 25 évvel ezelőtt mutatták be itt Fábri úr *Körhintáját*. Egészségükre!”

MAGYAR FILMEK – MAGYAR IRODALOM ALAPJÁN

Legtöbb filmje irodalmi műből készült. Milyen szempontok alapján választotta ki olvasmány-élményeiből, hogy melyiket filmesíti meg? Egészen különböző minőségű és élményvilágú írókról van ugyanis szó...

A *Húsz óra* című filmem nemzetközi visszhangja idején egy olasz nyelvű folyóiratnak írtam egy cikket az ő kérésükre. Ugyanis kisegítettek engem anyagilag, hogy eljuthassak – hazai parancsra, de anyagi fedezet nélkül! – a Velencei Filmfesztiválra, ahová a moszkvai nagy siker, nagydíj, stb. után váratlanul meghívtak. A családommal akkor Olaszországban tartózkodtam turistaként. Ebből a cikkből felolvasok egy-két bekezdést, mert ez választ ad a maga kérdésére. És bár igazán ritkán szoktam önmagamot idézni – most kivételesen mégis megteszem:

„Az embernek mániái vannak. Engem legjobban az egyén és a társadalom viszonyának összefüggései érdekelnek, az emberhez egyedül méltó szabadság, az emberi méltóság és e méltóság megsértésének viszonylatában. Az a mániám, hogy az ember alapvetően szabadságra született, s elviselhetetlen számomra, hogy bár ez így van, az emberiség több ezer éves írott történelme mégis háborúkkal, öldöklésekkel, gyilkosságokkal, tömegmészárlásokkal, bosszúhadjáratokkal, merényletekkel, fajüldözésekkel, népirtásokkal, pogromokkal, az erőszak-tevékenység ezerféle változatával van tele, amelyek szinte szüntelenül korlátozzák az embert legelemibb jogának, a szabadságnak a kiélésében. Lehet, hogy meddő és gyermetegnek tűnő vállalkozás éppen azért az emberi jogért síkraszállni, amit maga az ember sért meg szüntelenül. De hát eltűrhető az ember megaláztatása, jogfosztottsága, kiszolgáltatottsága? [...] Ha csak egy mód van rá, annak érdekében próbálok filmeket csinálni, hogy az ember emberhez nem méltó megaláztatása, kiszolgáltatottsága ellen emeljek szót. Nem mintha olyan illúzióim lennének, hogy egy film-

mel vagy akár filmek százaival is ez megakadályozható volna, mindössze egy belső etikai parancs követelésére, eszméltetés, vagy elgondolkoztatás céljából...”

Ezt feleletül olvastam fel a kérdésére. Azt hiszem, hogy ezek a gondolatok azóta sem évültek el, sőt, lehetséges, hogy mai világunk még talán fokozza is időszűrőségüket. Azt gondolom, hogy már talán az *Életjel*, de a *Körhinta* idején mindenesetre – akarva-akaratlan – ez vált életem művészi-gondolati programjává. Ennek a programnak az átértésében igyekeztem mindig leendő filmjeim számára akár az irodalomból, akár az életből, ahogy maga mondja, „alapanyagot” keresni, s ha találtam valamit, nem azzal törődtem elsősorban, hogy az íróhoz, hanem mindenekelőtt ehhez a mondanivalóhoz legyenek hű. Meggyőződésem ugyanis, hogy ez a század legfontosabb mondanivalója.

Hát így kerestem én az irodalmi „alapanyagot”, amely így vált a feldolgozás folyamatában valóban „nyersanyaggá”, „apropóvá”. Tulajdonképpen így került arra sor, hogy a *Körhinta* feldolgozásának a centrumában ez a gondolat álljon. Hogy a *Hannibál tanár úr*ban Nyúl Béla, ez a kedves, szeretetreméltó öregedő tanár, a hatalom ütközőpontjába került kisember önmaga kényszerű megalkuvásának szégyenében egy tragikomikus, groteszk történetben szomorú sorsú áldozattá váljék.

A regényben nem is hal meg, csak visszavonja a tanait.

A regényben nem hal meg, hanem szépen megbékül a sorsával, és beleharap abba az utált...

...lekváros kenyérbe...

Abba bizony! Az *Édes Anna* Kosztolányi regénye, egy általam igen szeretett irodalmi mű alapján készült. De azért a film és az irodalom mindig különbözik. Itt például – azt hiszem – mértéket tévesztettem, s kissé túladagoltam Anna pszichológiai montázsait, s ez talán nem vált a film javára.

A Dúvaddal ismét visszatért Sarkadihoz...

Sarkadi özvegye, Lill felhívott, hogy a *Körhintával* kapcsolatban kiadnának egy kötetet, és nekem abba okvetlenül írnom kell. A kötet elkészült, és találtam benne egy levelet, amit Sarkadi állítólag nekem írt, de soha nem kaptam meg. Sarkadi Imre a *Dúvad* forgatókönyvéről iszonyú vad dolgokat írt, hogy az teljesen ellentétes azzal, amit ő korábban erről mondott...¹⁴

¹⁴ „[...] így az egész könyv, ahogy van, nem jó, hazug, kurva, még hozzá nem is művészi kurva, hanem otrombán kurva. Göre Gábor ott, amikor a fejőgép kezéről vitatkoznak a parasztok, ahol